

Иван М. БЕЦИЋ\*

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

## ОКРУЖНА БАНКА НИШ 1907–1947.\*\*

*Апстракт:* Банкарски систем у Краљевини Србији одликовао се великим бројем локалних новчаних завода. Овакав вид банкарске мреже криво је и Краљевину СХС/Југославију, при чему је источни део државе преовладавао у великом броју малих новчаних завода. У сваком месту пословало је по неколико банака, а у већим местима њихов број је знао бити и двоцифрен. На подручју Ниша пословао је већи број новчаних завода, а међу значајнијим је била *Окружна банка*. Стабилна финансијска установа била је жртва кризе поверења која се у Краљевини Југославији појавила 1931. године, као последица светске економске кризе. Овај завод успео је да надживи проблеме и послује чак и током Другог светског рата. *Окружна банка*, иако пример одговорног пословања у банкарству, жртва је дугорочног пласирања средстава у привреду и прекомерног повлачења улога на штедњу. У раду је, првенствено на основу изворне грађе, приказан историјат ове установе.

*Кључне речи:* *Окружна банка*, аутоматски млин, циглана, економска криза, штедни улози, заштита, ликвидација.

Оснивањем *Прве српске банке* фебруара 1869. године, започета је историја приватног банкарства у Србији. Основни капитал овог завода требало је да износи за то време озбиљну суму од милион дуката, при чему би половину акционарског капитала уплатила *Француско-ујарска банка*, а другу половину удружење београдских трговаца. Међутим, Банка је октобра исте године отпочела рад са главницом која је износила само петину од предвиђене вредности (200.000 дуката), а већ две године касније престала је са радом (Свијетић 1964: 97-99). Иако је краткотрајно пословање овог новчаног завода изазвало подозрење у рад банака, 1871. године, основани су *Београдски кредитни завод*, *Смедеревска кредитна банка* и *Ваљевска штедионица* (Митровић 2004: 33).

Стицање независности Србије на Берлинском конгресу 1878. године, и оснивање *Привилеговане Народне банке Краљевине Србије* 1884. године, као новчаног завода, дали су подстрек да се широм државе почне са оснивањем низа новчаних завода. Најстарији новчани заводи у Нишу били су: *Нишка акционарска штедионица* (1885), *Нишка задруга за кредит и штедњу* (1888), *Српско-јеврејска штедовачка задруга* (1895) и *Нишка банка* (1903) (Бецић 2019: 208).

\* Виши научни сарадник, [becic89@gmail.com](mailto:becic89@gmail.com)

\*\* Рад је настао у оквиру научноистраживачког рада НИО по Уговору склопљеним са Министарством просвете, науке и технолошког развоја број: 451-03-68/2022-14 од 17. 01. 2022. године.

Експанзија оснивања новчаних завода на простору Србије била је посебно изражена током трајања Царинског рата са Аустро-Угарском (1906-1911). Да би осигурала извоз, српска привреда била је принуђена да се трансформише јер се појавио нови моменат у кредитним односима. Извозници су били принуђени да се користе другим путевима, обилазним и на удаљенија тржишта, што је изискивало кредите са дужим роковима отплате. *Народна банка* је по исплати државних дуговања и дуговања Београдске општине имала довољно средстава да извозницима, уз редовне, дозволи и ванредне кредите. Ванредне кредите је по потреби и продужавала, а каматну стопу прилагођавала ситуацији тако да извозницима буде повољно (*Народна банка 1906*, 1907: XI).

Ефекти ембарга осетно су појачани током трајања Анексионе кризе (1908-1909) будући да је динар задржао једнаку вредност са француским франком, па како се осећала оскудица новца, створени су повољни услови за оснивање великог броја есконтних банака (*Алманах 1921-1922*, 1922: 125; Бецић и Антић 2021: 40). Епилог стања на банкарском тржишту био је тај да су за тих пет година основана чак 43 новчана завода, тако да је њихов број пред Балканске ратове износио 179, са капиталом од преко 50 милиона динара (Бецић 2012: 454).

Током периода Царинског рата, број локалних банака које су пословале у Нишу је удвостручен јер су основане: *Нишка њрџовачка банка* (1906), *Окружна банка* (1907), *Нишки кредитни завод* (1908) и *Нишка занатлијска банка* (1911) (Бецић 2016: 750). Правила *Окружне банке* одобрена су 30. јуна 1907. године, док је Банка отпочела са радом 6. новембра исте године. Предвиђени капитал износио је 500.000 динара, а прво коло акција у висини од 250.000 динара уплаћено је до 1. априла 1909. године (*Правила Окружне банке 1921*: 1). Банка је изменом правила 1910. године пустила на упис акције другог кола, али је због политичко-економске ситуације до почетка Првог светског рата уплаћено свега 50.000 динара и то у периоду од 1. јуна до 31. децембра 1912. године.<sup>1</sup>

Делокруг рада *Окружне банке* био је веома широк и амбициозан и предвиђао је да она:

- у Краљевини Србији, посебно у новоослобођеним крајевима, створи центар за експлоатацију шума, рудника и свих продуката за цео Балкан;
- кредитира грађане који раде на производњи и поправци саобраћајних средстава, а у првом реду потпомаже разграђавање железничке мреже, подизање мостова и томе слично;
- врши експлоатацију шума и рудника и бави се пошумљавањем после сече дрвета;
- има увид у цене на светском тржишту које ће достављати својим комитентима, као и услове и могућности транспорта робе на иста;
- посредује и учествује у оснивању, разграђавању и извршењу индустријских и грађевинских предузећа, било за свој рачун или у заједници са другом банком или физичким лицем;

1 Архив Југославије (=АЈ), фонд Министарства трговине и индустрије Краљевине Југославије (=65), фасцикла 1341, архивска јединица 2325 (у даљем тексту АЈ, 65-1341-2325), Рачун изравнања Окружне банке за 1914.

- врши све банкарске и мењачке послове;
- прима новац на штедњу, почевши од 50 динара и по текућим рачунима од 500 динара и више;
- врши куповину и продају разноврсне робе за свој и туђ рачун, да експедитује, царини и обезбеђује робу која се налазила у њеним магацинима или просторијама;
- даје зајмове по текућим рачунима на подлози портфељских меница са гаранцијом подносиоца, на подлози хартија од вредности на солидарно јемство појединих задруга, друштава која су своју солидарност утврдила уговором и другим реалним подлогама које утврди Управни одбор;
- врши наплате за свој и туђ рачун;
- врши агентурско-комисионе послове;
- послује и ступа у везу са другим новчаним заводима и учествује у закључивању зајмова за рачун општина, срезова и округа;
- чим буде у могућности, уведе посебно одељење за осигурање српских државних хартија од вредности од могућих губитака на курсној цени у случају амортизације;
- посредује у продаји срећака Државне класне лутрије у земљи и ван ње;
- посредује у куповини и продаји непокретних имања, било за свој или рачун других лица, самостално или у партнерству.
- даје зајмове на залог и то:
  - а) на драгоцености до половине процењене вредности;
  - б) на домаће хартије од вредности које је Управни одбор прихватио;
  - в) на све пољопривредне производе и осталу робу било да се она налазила у банчиним или приватним просторијама када она буде довољно осигурана и није подложна кварењу. У том циљу Банка би подизала магацине, сточне оборе и сличне просторије, било сама или у сарадњи са другим;
  - г) на израђевине свих занатлија, покућство и све ствари од вредности. По изјављеној жељи залагача, Банка је могла да изложи продаји производе у својим локалима, строго се придржавајући цена и услова које је залагач одредио (*Правила Окружне банке у Нишу 1927: 5-8*).

Попут многих банака у Краљевини Србији и *Окружна банка* имала је своја индустријска предузећа. Овај феномен разумљив је уколико се уочи особеност у мотивима оснивања новчаних завода у Србији. За разлику од банака у средњој и западној Европи које су осниване да би се пласирао вишак капитала, у Србији су банке настајале услед мањка капитала те жеље да се њиховим пословањем привуче слободан капитал који би послужио за улагање у привреду првенствено акционарима самих банака, а тек онда другим привредницима. Током првих година рада *Окружна банка* пословала је успешно, делила дивиденде својим акционарима до Балканских ратова, а од 24. априла 1912. године, имала је у свом поседу аутоматски млин, у коме је био инсталиран мотор јачине 150 коњских снага са капацитетом прераде 50 тона пшенице дневно.<sup>2</sup>

2 АЈ, 65–1341–2325, Пријава ратне одштете Окружне банке Суду општине нишке од 1. фебруара 1919; Допис Окружне банке Одсеку за банкарство, трговину и индустрију Моравске бановине од 10. јуна 1932.

Марта 1914. године, *Окружна банка* прихватила је понуђени ортаклук са Јанком Борисављевићем да купи циглану типа Рингхофену близини цркве Светог Николе. Међутим, како Борисављевић није уплатио своју половину новца, Банка је сама купила циглану за 42.000 динара.<sup>3</sup> *Окружна банка* остваривала је приходе и на тај начин што је од државе узела у закуп испоруку поште у нишком крају.<sup>4</sup>

Током Балканских ратова (1912-1913) новчани заводи у Србији суочили су се са новим изазовима. Иако се ратне операције нису одвијале на тадашњој територији Краљевине Србије, индустријска производња сведена је на минимум, клијенти банака и део људства су мобилисани, одређена сума штедних улога је повучена, а мораторијум на отплату кредита оставио је банке без дела обртних средстава и зараде. У једном тренутку, повлачење штедних улога узело је велике размере, тако да је *Народна банка* 1. јула 1912. године, подигла каматну стопу на зајмове у злату са 6% на 7%, а држава је притекла у помоћ са сумом од милион и по динара из контингента одређеног за зајмове по боновима обртног капитала. Ове мере нису довеле до смиривања улагача и како није било могућности да се подмире сви захтеви за повраћај штедних улога донет је Закон о мораторијуму од 14. октобра, са повратном снагом од 30. септембра 1912. године, (*Народна банка 1884-1934*, 1934: 65). Рад новчаних завода у оваквим условима сведен је на минимум.

Победе српске војске и увећање територије Краљевине Србије довели су до пораста броја новчаних завода, па је њихов број крајем 1913. године, износио 187, са уплаћеним капиталом од 51.193.000 динара (Вучо 1955: 243). Осим неколико новооснованих банака на простору преткумановске Србије, на пораст броја новчаних завода утицало је и претварање у банке црквених фондова са Косова и Метохије, који су већ били уређени у складу са Законом о акционарским друштвима Краљевине Србије.<sup>5</sup>

Период враћања у оквире редовног пословања био је кратак јер је већ половином 1914. године, избио Први светски рат. У првој години ратовања нишки новчани заводи нису непосредно били угрожени, али су општа мобилизација и ратна коњунтура онемогућиле њихов рад. Поновни мораторијум на отплату зајмова онемогућио је наплату потраживања, па се рад банака свео углавном на исплату штедних улога. Уласком Бугарске у рат на страни блока Централних сила и непријатељска офанзива у јесен 1915. године, резултовали су окупацијом Србије и потпуним престанком било каквог пословања у банкарском сектору, док је имовина банака у привреди пљачкана и експлоатисана од стране окупатора.

*Окружна банка* обуставила је рад од дана мобилизације 1914. године, али је све до евакуације октобра 1915. године, банчин млин радио и вршена је исплата

3 АЈ, 65-1339-2323, Извештај Окружне банке од 11. априла 1922.

4 АЈ, 65-1341-2325, Рачун изравнања Окружне банке за 1914.

5 Због безбедности оснивача, српске новчане установе на Косову и Метохији пословале су као црквени фондови. Први фонд основан је у Призрену 1901. године, под именом *Фонд цркве Светиој Ђорђа*, а потом су основани: *Фонд цркве Светиој оца Николаја у Приштини* (1905), *Фонд Светије Божице чудесне иконе њејске у Пећи* (1907), *Фонд цркве Светиој цара Уроша у Урошевцу* (1909) и *Фонд цркве Светиој Саве у Косовској Митровици*, чија је година оснивања непозната. (Бецић 2018: 402)

штедишама који су желели да подигну новац. Сви чиновници и чланови Управног одбора били су у војсци, па су послови током 1915. године, обављани са директором и једним чиновником. За разлику од осталих нишких новчаних завода који су се упутили ка Крушевцу да би предали своје портфеље *Народној банци* на чување, директор *Окружне банке* Тодор Палигорић пренео је банчину имовину у своју кућу и закопао је у дворишту да би је сачувао. У својој намери успео је само делимично јер је део архиве и залога окупатор однео приликом претреса 1. марта 1917. године, који је вршио Ганчев, ађутант бугарског команданта Ниша. Сву одузету архиву Бугари су спалили.<sup>6</sup>

Када су се чланови управе *Окружне банке* пожалили окупационим властима на незаконито присвајање имовине од стране бугарске војске, сви су били интернирани у Бугарску.<sup>7</sup> Банка је у рату претрпела штету и од бугарске и од немачке армије. За састављање пријаве ратне штете управа се служила банчиним књигама, личним познавањем догађаја, сведоцима и актима увиђаја стручних комисија. Из банчаних магацина однети су: разноврсна роба, сандуци са и без робе, плугови, сејалице, канцеларијски прибор, жетелице и све што се у магацинима затекло.<sup>8</sup> Вредност одузете робе одређивана је према тржишној цени, а укупна штета, заједно са покретностима из саме банке и трогодишњом експлоатацијом млина од стране бугарске војске, процењена је на 3.265.211 динара.<sup>9</sup>

Процењена материјална штета новчаних завода и њихових поверилаца у Србији мора се узети са резервом. Оштећене и делом упропашћене архиве и портфељи банака у великој мери су отежали, а делом и онемогућили потпуно успостављање контаката са клијентелом после завршетка рата. Зато је у првој години по ослобођењу било веома тешко да се да чак и приближна процена штете која је причињена кредитним установама (Јовановић 2018: 105).

У погледу хуманих ресурса *Окружна банка* делила је судбину већег дела становништва Србије, односно људски губици били су присутни. На бојном пољу страдали су чланови управе Владимир Николић и Михаило Палигорић, а у интернацији Панта Палигорић.

По ослобођењу Ниша, Лепосава, супруга директора Панте Палигорића, предала је 16. децембра 1918. године, преосталу имовину Банке члановима Управног одбора: Петру Станковићу, Живојину Милосављевићу, Драгиши Пешићу, Богољуб Панићу, Сотиру Брагојевићу, Љуби Марковићу, Таску Ђорђевићу и одређеном полицијском чиновнику Миливоју Поповићу. Банка није била у могућности да одмах започне утврђивање стања јер је бивши књиговођа Милан Поповић умро, а управа је тек маја 1919. године успела да нађе новог, Светислава Димитријевића.<sup>10</sup>

6 АЈ, 65–1341–2325, Извештај Окружне банке министру трговине и индустрије од 20. јуна 1919.

7 АЈ, 65–1341–2325, Извештај Управног одбора Окружне банке поднесен ванредном збору акционара одржаном 15. августа 1920.

8 АЈ, 65–1341–2325, Пријава ратне одштете Окружне банке Суду општине нишке од 1. фебруара 1919.

9 Највећи део штете, у вредности од 2.100.000 динара причињен је експлоатацијом млина. (АЈ, 65–1341–2325, Извештај о штети Окружне банке од 20. јуна 1919).

10 АЈ, 65–1341–2325, Извештај Окружне банке министру трговине и индустрије од 20. јуна 1919.

Благајна и менични портфељ затечени су у исправном стању, док се однос са улагачима могао дефинисати тек након тога што они дођу са својим документима. *Окружна банка* закључила је 1915. годину, са губитком од 84.786,60 динара. Исказани губитак није осликавао право стање ствари јер је попут многих у Европи, банчина управа веровала да рат неће дуго трајати и из тих разлога урачунала је штедишама камату за целу 1914. и прву половину 1915. године. Са друге стране, у овај прорачун нису ушла банчина потраживања за камате по меницама, текућим рачунима и залогима, тако да је реално стање могло бити утврђено тек по њиховој реализацији.<sup>11</sup>

По завршетку рата, председник Банке био је Петар Станковић, трговац, а чланови: Драгиша Ђ. Пешић, Богољуб Пашић и Живојин Милосављевић, сви трговци. Председник Надзорног одбора био је Светозар Антонијевић, трговац, а чланови: Љуба Марковић, хотелијер, Сотир Л. Благојевић, предузимач, и Таско Ђорђевић, трговац.<sup>12</sup> Како је половина чланова управе страдала или умрла, било је неопходно сазивање збора акционара да би се управа попунила.

Циљ управе био је да се млин што пре стави у погон, набаве каишеви и остали неопходни алати који су били однети или уништени јер је стање у земљи било такво да је храна била роба која је одмах налазила пут до купаца. Извршена је поправка крова и набављени су цакови тако да је млин био оспособљен за рад, а захваљујући кредиту код филијале *Прве хрватске штедионице* у Београду од 250.000 динара, млин је кренуо са производњом октобра 1919. године и радио је несметано до краја године.<sup>13</sup>

Недостатак обртног капитала акционари *Окружне банке* отклонили су повећањем главнице. До 1. јула 1920. године, она је уплаћена у складу са предратним правилима и износила је 500.000 динара. Ова етапа била је само пролазна ка промени правила јер су акционари били свесни да је повећање на милион динара неопходно. Млин је у 1920. години, добро приходовао, па је *Окружна банка* исплатила кредит код *Прве хрватске штедионице* и смањила дуг код *Београдске задруге* са 100.000 на 60.000 динара, што је уједно било њено једино дуговање. Банка је успела да реализује део предратних потраживања, па је имала финансијска средства и није се служила новим кредитима. Ипак, октобра месеца, у жеку сезоне, дошло је до квара мотора, тако да је рад у млину био обустављен све до половине децембра. Банка је плаћала раднике и током периода када млин није радио тако да је укупна добит била смањена. Да би избегла овакве ситуације, управа је наручила парну машину снаге 200 кс, да би млин могао да ради и када није било испоруке електричне енергије, а истовремено и повећа производњу за још један вагон на 48 сати.<sup>14</sup>

Повећање главнице на милион динара омогућило је *Окружној банци* да испуни битан услов за закључење кредита код већих новчаних завода. Потреба за капиталом

11 АЈ, 65–1341–2325, Извештај Окружне банке министру трговине и индустрије од 20. јуна 1919.

12 АЈ, 65–1341–2325, Извештај Окружне банке министру трговине и индустрије од 20. јуна 1919.

13 АЈ, 65–1341–2325, Извештај Управног одбора Окружне банке поднесен ванредном збору акционара одржаном 15. августа 1920.

14 АЈ, 65–1341–2325, Извештај Управног одбора Окружне банке поднесен редовном збору акционара одржаном 17. априла 1921.

нагнала је управу Банке да закључи зајмове код: *Народне банке* (800.000 динара), *Француско-српске банке* (500.000), *Српско-американске банке* (300.000) и филијале *Прве хрватске штедионице* (250.000). Уједно, обртни капитал Банке увећан је захваљујући повећању улога на штедњу.<sup>15</sup>

Целокупна имовина *Окружне банке* се од 1919. до 1921. године, повећала са 2,6 милиона динара на 8 милиона динара. Млин је чинио апсолутно доминантни део и са 4 милиона вредност му је повећана на 7,4 милиона динара. Управа је Банку сматрала јачом новчаном институцијом у Нишу, која је кредитирала трговце и занатлије по текућим рачунима и меницама, а по текућем рачуну свој млин. Грађани су кредите подизали углавном за изградњу кућа по Нишу. Јанку Борисављевићу, предратном партнеру око преговора за куповину циглане, управа је понудила да је откупи, али како он није био у могућности управа је одмах приступила њеној обнови, тако да је покренута производња и на крају 1921. године, циглана је располагала са 400.000 цигала. Оволика количина цигле на лагеру била је последица недостатка новца код грађана и стога, слабог интензитета градње.<sup>16</sup>

Иако је млин успешно пословао, његови капацитети нису искоришћавани у целости јер градске електричне централе нису биле потребног капацитета, тако да није постојала могућност за ноћни рад.<sup>17</sup> Из тих разлога управа је наручила локомотиву јачине 300 кс и платила је 490.000 динара што је удвостручило производњу у млину јер је дању радио електрични мотор, а ноћу локомотива. Трошкови око млина додатно су повећани тиме што је за подизање хале за локомотиву, ограду и магацине утрошено још 250.000 динара. Нови магацини са сировине и робу били су неопходни јер су дотадашњи често били претрпани, тако да је прерађена роба морала брзо да се прода да би се направило место за нову и избегли трошкови за премештање по магацинима. На овај начин управа је могла да сачека повољније цене и није морала одмах да продаје прерађевине да би их заштитила од евентуалних непогода.<sup>18</sup>

Планови о улагањима у млин нису били исцрпљени и управа је сматрала да је требало набавити још машина. Да би се замисли оствариле, али и обезбедила средства за кредитирање грађанства, предложено је да се капитал *Окружне банке* повећа на два милиона динара. Предвиђени темпо дефинисао је да се 20% до-капитализације уплати одмах, а остатак у четири узастопне месечне рате, чиме би се повећање главнице завршило са 30. августом 1922. године. Уз то, било је

15 АЈ, 65–1341–2325, Извештај Управног одбора Окружне банке поднесен редовном збору акционара одржаном 5. марта 1922.

16 АЈ, 65–1341–2325, Извештај Управног одбора Окружне банке поднесен редовном збору акционара одржаном 5. марта 1922.

17 Нишка општина је крајем 1921. године располагала са две електричне централе. Централа „Света Петка“ основана је 1909, а дизел централа 1912. године. Након проширења „Свете Петке“ 1926. године она је располагала са три мотора укупне снаге 900 кс, а дизел мотор био је снаге 300 кс. Ови мотори производили су 1000 kw електричне енергије, што није било довољно ни за целодневну осветљење Ниша. (*Statistika električnih centrala Kraljevine Jugoslavije* 1933: 88).

18 АЈ, 65–1341–2325, Извештај Управног одбора Окружне банке поднесен редовном збору акционара одржаном 5. марта 1922.

неопходно да се изврши и доплата од 126.000 динара да би се изједначило учешће капитала са претходним колима у резервном фонду. Планирани ритам уплата ипак је био коригован, тако да је уплата главнице извршена у периоду од 6. јула до 31. децембра 1922. године.<sup>19</sup> Извршено повећање главнице довело је до делимичне промене власничке структуре јер се 3.000 акција нашло у поседу *Генералне банке* Београда, која је 700 нових акција уписала на основу оставинске масе покојних Годора и Михаила Палигорића, који су их депоновали у овој банци.<sup>20</sup>

Иако је располагала солидним капиталом, *Окружна банка* користила је кредите код *Народне банке* и јачих београдских завода због свог млинског предузећа. Млинска индустрија је у 1922. години, била у кризи услед лоше жетве, високих цена пшенице током жетве, а потом паду цена услед забране извоза грађевинских и прехрамбених производа. У првој половини 1922. године, Банка је давала мању камату на штедњу у односу на друге новчане заводе у Нишу, али је прилив улога на штедњу био велики што је био показатељ поузданости ове установе. На позив *Ликвидационе банке* августа месеца послали су свој предратни менични портфељ и децембра примили око 47.000 динара, док је остатак од 160.000 динара планиран да се исплати у пет шестомесечних рата. Од ове године приметна су осетно већа режијска оптерећења од стране државе и локалне самоуправе што је резултовало процентуалним смањењем прихода новчаних завода.<sup>21</sup>

Пословање великог броја банака у 1923. години, било је отежано рестриктивном кредитном политиком *Народне банке*. Током 1922. године, висина кредита код емисионе установе достигла је свој максимум тако да је она у пар наврата обустављала одобравање нових и умањивала већ одобрене кредите. Од 1. јануара 1923. године, обустављено је давање свих нових кредита, а већ одобрени су смањени за 10%. Акционари централне банке одбили су повећање контингента новчаница у оптицају и заузели став „да се криза ни у ком случају не би могла излечити издавањем нових новчаница, него би се она само продужила и неминовно поново јавила чим би динар пао у вредности“ (Јерковић 2018: 241).

Ситуација на новчаном тржишту изазвала је стагнирање или умањење висине штедних улога, али *Окружна банка* није имала проблеме са тим и у односу на претходну годину улози су чак порасли за 600.000 динара. Успешан рад млина доносио је стабилне приходе, што је омогућило Банци да у 1924. години, отплати кредите код свих банака и да јој остане само онај најповољнији, код *Народне банке*, у висини од 410.000 динара. Овај успех утолико је вреднији јер је новчана оскудица и у 1924. години, била велика, како код привредника тако и код многих локалних завода. Највећи број кредита *Окружне банке* користили су индустријалци, трговци и занатлије.

19 АЈ, 65-1339-2323, Предлог Управног одбора Окружне банке о повећању главнице поднесен збору акционара одржаном 5. марта 1922; Извештај Управног одбора Окружне банке поднесен редовном збору акционара одржаном 4. марта 1923.

20 АЈ, 65-1339-2323, Допис Окружне банке Министарству трговине и индустрије од 31. октобра 1922.

21 АЈ, 65-1341-2325, Извештај Управног одбора Окружне банке поднесен редовном збору акционара одржаном 4. марта 1923.



Иако је вредност динара расла, порасла је и вредност банчине имовине и у односу на крај 1923. Године, била је виша за пет милиона динара.<sup>22</sup>

Иако је пословање млина било стабилно, *Окружна банка* учествовала је на курсу Моравске дивизијске области за куповину млина. Комисија министарства војске и морнарице којој је председавао генерал Јосиф Костић, разматрала је две пристигле понуде. *Окружна банка* понудила је свој млин за суму од 11 милиона динара, док је понуда Коче Поповића, индустријалца из Београда, за млин „Константин“ износила 5 милиона динара.<sup>23</sup> *Окружна банка* није успела да прода свој млин, а да се од куповине одустане вероватно је утицао и део јавности који је сматрао да се војсци много више исплатило да се за своје потребе послужи оним приватним млиновима који нису имали довољно посла, него да купује млинове и ради у својој режији. Константовано је да је држава у оваквим случајевима увек пролазила скупле, па би и у овом случају било исто ако би се куповина остварила (*Лесковачки њасник*, 28. 3. 1925: 2).

У погледу банкарских послова *Окружна банка* бавила се давањем кредита по меницама, по текућим рачунима трговачким фирмама, лицима која су подизала зграде на својим имањима издавањем чекова за пословања фирми у иностранству. Банка је давала 10% камате на штедне улоге, а стање улога омогућавало је да се само делимично користи кредит код *Народне банке* то у једном тренутку, док код других новчаних завода ова банка није имала потребе за задуживањем. Бруто добит у 1925. години, била је већа у односу на претходну годину, али је чиста зарада била мања услед високих пореских оптерећења и све скупљих режијских трошкова.<sup>24</sup> Успешност рада подстакла је акционаре Банке да се одлуче да подигну банчину зграду на плацу који су поседовали у Лешјаниној улици.<sup>25</sup>

У Нишу се већ 1924. године, осетила стагнација у привреди, која је од наредне године постала видљива у целој Краљевини СХС. Економску кризу највише су осетили трговци и занатлије, односно градска привреда, јер су земљорадници као највећи корисници њихових услуга зарађивали осетно мање, услед пада цена пољопривредних производа. Од тог тренутка земљорадници су у све већој мери постали клијенти банака, док градски привредници не само да нису били у могућности да подижу нове кредите већ су имали и проблем да отплате претходне.

22 АЈ, 65–1341–2325, Извештај Управног одбора Окружне банке поднесен редовном збору акционара одржаном 22. фебруара 1925.

23 Конкурент *Окружној банци* био је Константин (Коча) Поповић, трговац, власник млинова и војни лиферант. Имао је надимак Пескар јер је био осумњичен да је у свом млину у Каменичкој улици у Београду мешао брашно са песком и испоручивао војсци. Касније је на војном суду ослобођен оптужби. Знатно познатији био је његов братанац Коча Поповић, револуционар, генерал-пуковник ЈНА, филозоф, песник и народни херој, који је по стрицу добио име. (Drčelić 2015).

24 Велико пореско оптерећење новчаних завода довело је до њихових отворених жалби министру трговине и индустрије. На жалбу од 9. септембра 1924. године министар је позитивно реговао и скренуо пажњу министру финансија да тај проблем реши. Уследио је низ контрадикторних одлука двојице министара, при чему је победила опција да се у државну касу слије што више новца од пореза. (Бецић 2002: 138).

25 АЈ, 65–1341–2325, Извештај Управног одбора Окружне банке поднесен редовном збору акционара одржаном 21. фебруара 1926.

Услед немогућности да редовним путем наплати своја потраживања, *Окружна банка* предала је 1926. године, суду на наплату две менице у вредности од 445.000 динара, које су биле обезбеђене интабулацијама. Ове менице наплаћене су делимично наредне године у износу од 50.000 динара, а даља наплата предвиђена је у одређеном року. У 1927. години, вредност протестованих меница достигла је чак 2,5 милиона динара, али су оне готово све реализоване до краја године. У 1928. години, код суда су се на наплату налазиле менице у вредности од 650.000 динара.<sup>26</sup>

Током 1927. године, завршена је банчина палата у чијем саставу се налазио бетонирани сутерен за смештај робе и стан за служитеља. У приземљу су пословала четири дућана, на првом другом спрату налазила су сепо три модерна стана, а на врху пространи таван. У дворишту су подигнуте три приземне зграде за смештај дрва и вешерница за шест станова.<sup>27</sup>

У овој години збио се низ важних догађаја по Банку. Умро је дугогодињи члан Управног одбора Богољуб Папић који је био и директор млина. У млину је избио пожар, али је озбиљан приступ управе обезбеђењу свој најважнијег предузећа осигурањем омогућио да Банка не претрпи никакву штету. Млин је реновиран и пуштен у рад 1928. године, а у оквиру његовог комплекса налазили су се: силос за смештај 90 вагона робе, шест магацина за смештај жита и брашна за 46 вагона, два магацина за смештај 22 вагона мекиња, четвороспратна зграда са сутереном, 22 одељења за стан радника и особља и спрат за управника и канцеларије. Млинска зграда одговарала је свим грађевинско-техничким прописима, а капацитет прераде био је 60.000 kg за 24 сата. Погонски део млина био је најмодерније и технички савршено урађен са најновијим специјалним машинама за ову врсту индустрије немачке фирме MIAG.<sup>28</sup>

Криза у Нишу узела је велике размере, па су године недостатка новца замениле године немогућности његовог сигурног пласирања. Да би привукла клијенте, *Окружна банка* смањила је каматну стопу по свим кредитима. Без обзира на овај потез Банке, слаби трговачки послови утицали су да она не само да није имала потребу за кредитима већ је код *Народне банке* чувала као резерву непласирани новац.<sup>29</sup> Од овог периода Банка је пасивну камату на штедне улоге плаћала 8% до 10%, а по текућим рачунима 8%. Активна каматна стопа код *Окружне банке* износила је 18% по есконту, а 16% уз минималну провизију за клијенте у које је била сигурна. Банка је кредитирала првенствено занатлије, трговце, индустријалце, чиновнике, удовице

26 АЈ, 65-1341-2325, Извештај Управног одбора Окружне банке поднесен редовном збору акционара одржаном 27. фебруара 1927. године; Извештај Управног одбора Окружне банке поднесен редовном збору акционара одржаном 12. фебруара 1928; Извештај Управног одбора Окружне банке поднесен редовном збору акционара одржаном 24. фебруара 1929.

27 АЈ, 65-1339-2323, Списак банчних непокретности (без датума).

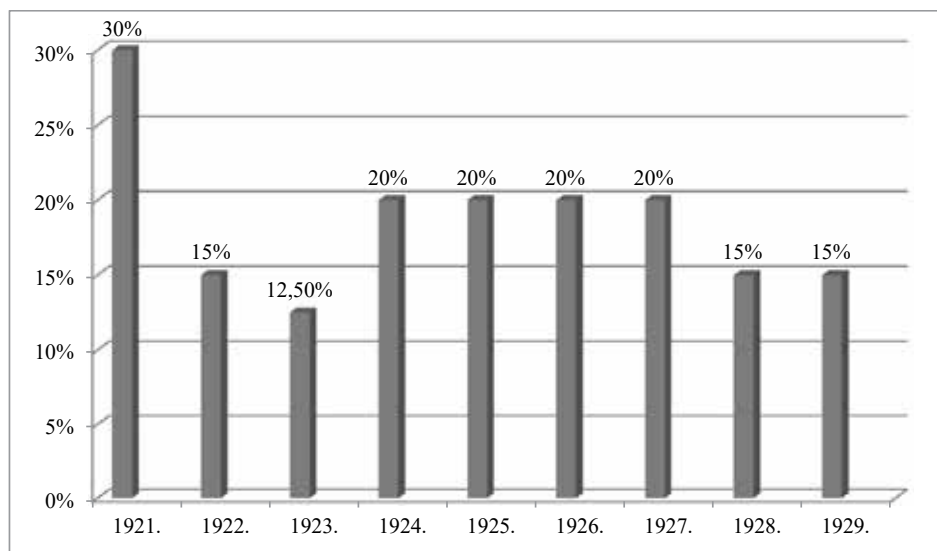
28 АЈ, 65-1341-2325, Извештај Управног одбора Окружне банке поднесен редовном збору акционара одржаном 12. фебруара 1928. године; Списак банчних непокретности (без датума); Комисијски извештај о прегледу стања и пословања Окружне банке од 14. јануара 1933.

29 АЈ, 65-1341-2325, Извештај Управног одбора Окружне банке поднесен редовном збору акционара одржаном 12. фебруара 1928.

и „ситнији свет“. Од 1927. године, наплата протестованих меница постала је проблематична и Банка је на том послу морала очекивати губитак од бар 25%.<sup>30</sup>

Успешно пословање у првој послератној деценији омогућило је *Окружној банци* да редовно исплаћује дивиденду својим акционарима. Подела добити вршена је тако што је одвајано: најмање 10% резервном фонду, најмање 5% фонду за покриће евентуалних штета, најмање 5% за амортизацију банчиних имања, 1% пензионим фонду банчиних чиновника, 10% на име тантијеме члановима Управног одбора, 2% члановима Надзорног одбора, 2% чиновницима, док се остатак стављао на располагање збору акционара (*Правила Окружне банке у Нишу 1927: 33*).

Стабилно пословање овог новчаног завода у овом периоду омогућавало је да се представи и у добротворном раду. Тако је ова банка била једна од финансијских институција које су дале прилог (300 динара) за подизање споменика жртвама у устанку у Топлици и Јабланици који се градио у Медвеђи (*Лесковачки јласник*, 18. 2. 1928: 3).



Графикон 1. Дивиденда акционара *Окружне банке*<sup>31</sup>

Избијање Велике економске кризе 1929. године, пореметило је привредне односе у целом свету. Повлачење америчких краткорочних кредита из европских земаља прелило је кризу и на Стари континент. Замирање светске трговине и парализа емисионог тржишта блокирали су кредитно тржиште те су се новчани заводи нашли у ситуацији да нису могли да наплате своја потраживања, истовремено остајући без средстава за пословање. Последице кризе 1930. године, у Крајевини Југославији примећене су кроз пад цена свих продуката што је осетно смањило зараде,

30 АЈ, 65-1339-2323, Комисијски извештај о прегледу стања и пословања Окружне банке од 14. јануара 1933.

31 АЈ, 65-1341-2325, Рачуни изравнања Окружне банке од 1921. до 1929.

а како су режијски трошкови остали исти, многа предузећа нису остварила битније зараде. *Окружна банка* смањила је каматне стопе и кредитирала клијенте у складу са ситуацијом на тржишту. Због општег застоја у пословима и слабој потреби за новцем нови кредити били су слабо тражени, тако да Банка није могла да пласира веће суме новца, док је морала да плаћа камату на штедне улоге. Од клијената који су користили зајмове, више њих узимало је зајмове по текућим рачунима него по меницама, док су у каснијим годинама благу предност имали кредити у меницама.<sup>32</sup> Без обзира на могућности пословања, Банка је исказала добит од 163.595,60 динара, што је употребљено за отпис сумњивих потраживања.<sup>33</sup>

Банкарска криза у Краљевини Југославији осетила се на самом почетку јесени 1931. године, и огледала се у кризи поверења, односно наглom повлачењу штедних улога. Из тих разлога банке су остале без обртних средстава па је рад знатног броја њих био паралисан. У наредне четири године штедни улози код банака умањени су за 4,122 милијарде динара, односно за 30%.<sup>34</sup>

У оваквим околностима управа *Окружне банкесу* пажњу посветила је томе да изађе у сусрет повериоцима и почела је са прикупљањем новца пласираног у привреди, па је до краја 1931. године, прикупила и вратила улагачима знатне суме новца. Иако се није бавила кредитним пословима Банка је ипак остварила добит од 182.219,78 динара, који је пласирала у фонд за отпис сумњивих потраживања.<sup>35</sup> Криза је негативно утицала и на пословање банчиних предузећа. Због нерентабилности и јаке конкуренције рад у циглани обустављен је 1930. године, док је млин престао са радом јануара 1932. године, због помањкања обртног капитала и ограниченог житног режима који је уведен у држави.<sup>36</sup>

Због ситуације у којој се Банка нашао, на седници Управног и Надзорног одбора 25. децембра 1932. године, одлучено је да се упути молба ресорном министарству да се ова установа стави под члан 5. Закона о заштити земљорадника и Уредбе о регулисању исплате дугова. Криза је погодила све слојеве становништва и банчини дужници нису били у могућности да регулишу своје дугове. Иако је Банка имала доста извршних решења по својим потраживањима (скоро милион динара), извршне власти нису одређивале датуме продаје имања дужника што је отежавало рад Банке, а са друге стране, улагачи су свакодневно потраживали повраћај својих улога. Иако је Банка до тог тренутка вратила више од половине штедних улога, део штедиша претио је подношењем захтева за забрану и обезбеђење. Зато се Банка послужила поменутиm чланом, да би имала времена да имовину претвори у готовину и свим улагачима равномерно враћа потраживања. За комесареџри Банци

32 АЈ, 65-1339-2323, Извештај Окружне банке министру трговине и индустрије од 30. децембра 1932.

33 АЈ, 65-1341-2325, Извештај Управног одбора Окружне банке поднесен редовном збору акционара одржаном 18. марта 1931.

34 АЈ, збирка Милана Стојадиновића (=37), 37-32-237, Извештај гувернера Народне банке о привредним приликама од 15. фебруара 1936.

35 АЈ, 65-1341-2325, Извештај Управног одбора Окружне банке поднесен редовном збору акционара одржаном 27. марта 1932.

36 АЈ, 65-1339-2323, Комисијски извештај о прегледу стања и пословања Окружне банке од 14. јануара 1933.

предложили су Ђоку Михајловића, директора *Нишке шртовачке банке*, Светолика Вучковића, инспектора Министарства финансија у пензији и Николу Ивановића, рачуноиспитача Главне контроле.<sup>37</sup>

У тренутку подношења захтева за заштиту имовина *Окружне банке* била је озбиљно смањена у односу на период пре кризе. Све банке имале су проблем са хартијама од вредности у којима су биле дужне да чувају свој резервни фонд. Сви државни папири доживели су велики пад услед кризе па су 31. децембра 1931. године, обвезнице Ратне штете, номиналне вредности 1.000 динара, котиране на берзума са 250 динара, а Инвестиционог зајма, номиналне вредности 100 динара, котиране са 60 динара. Из тих разлика Банка је образовала фонд за разлику номиналне од курсне вредности ових папира који је служио за њено покриће.<sup>38</sup>

Вредност банчиног млина у Призренској улици на броју 17, земљишта и зрада, неупотребљених средстава и дуговања према млину процењени су на 8,1 милион динара. Управа је навела да ниједна од партија није била исказана у максималној тржишној вредности. Све зграде са становима, канцеларијама и продавницама процењене су на 2 милиона динара, а машине и нове инсталације на 4 милиона динара. Иако је земљиште површине 2,4 ха имало тржишну вредност од 100 динара по  $m^2$ , Банка га је зарачунала по 75 динара, тако да је вредност овог земљишта приказано са 1,8 милиона динара. Дуг клијената према млину и празни џакови исказивали су суму од 826.053,75 динара, али с обзиром да се радило о делом ненаплативим потраживањима, Банка је ову суму свела на 300.000 динара. Циглану која се простирала на 2 ха Банка је књижила на 168.887,22 динара.<sup>39</sup>

Од осталих некретнина које је поседовала, вредност Банчине палате од 1.300  $m^2$ , помоћних зграда и 400  $m^2$  плаца процењена је на 1.925.000 динара.<sup>40</sup> Банка је имала и четири некретнине које је откупила од својих дужника: плац са кућом од слабог материјала Лазара Илића, у улици Војводе Бабинског број 12, вредности 40.000 динара, плац са кућом од тврдог материјала Будимира Несторовића, вредности 150.000 динара, плац са кућом од тврдог материјала Јована Коцића, вредности 120.000 динара и плац са кућом од слабог материјала на углу Јеронимове и Француске републике, вредности 160.000 динара.<sup>41</sup>

За разлику од многих других банака, дуговања чланова Управног одбора *Окружне банке* нису била велика (око 500.000 динара) и у потпуности су била покривена њиховим некретнинама које су дали у залог. На дан 31. августа 1932. године укупна штедња у Банци износила је 12.716.131,30 динара. Укупно је било 656 улагача, а статистика улога класификовала их је на следећи начин:<sup>42</sup>

37 АЈ, 65-1339-2323, Молба Окружне банке министру трговине и индустрије од 30. децембра 1932.

38 АЈ, 65-1339-2323, Извештај Окружне банке министру трговине и индустрије од 30. децембра 1932.

39 АЈ, 65-1339-2323, Извештај Окружне банке министру трговине и индустрије од 30. децембра 1932.

40 АЈ, 65-1339-2323, Комисијски извештај о прегледу стања и пословања Окружне банке од 14. јануара 1933.

41 АЈ, 65-1339-2323, Извештај проценитеља од 26. марта 1935.

42 АЈ, 65-1339-2323, Извештај Окружне банке министру трговине и индустрије од 30. децембра 1932.

до 10.000 динара	495
од 10.001 динара до 20.000 динара	63
од 20.001 динара до 30.000 динара	24
од 30.001 динара до 40.000 динара	21
од 40.001 динара до 50.000 динара	9
од 50.001 динара до 60.000 динара	10
од 60.001 динара до 70.000 динара	11
од 70.001 динара до 80.000 динара	4
од 80.001 динара до 90.000 динара	6
од 90.001 динара до 100.000 динара	3
преко 100.000 динара	10

Чланови Управног одбора располагали су са три четвртине акција, а солидност *Окружне банке* пре кризе најбоље илуструје податак да су њене акције биле котиране на берзи са курсом од 200 до 250 динара, иако је номинала била 100 динара. И преко овог показатеља може се приметити колико су криза поверења и улагање у дугорочне инвестиције попут млина и банчине палате довеле Банку у тежак положај. Банка је била активна, али није била ликвидна јер су краткорочна средства (улози) прекомерно повлачени, а дугорочне инвестиције нису могле брзо да се реализују, тако да није поседовала обртни капитал. Од ступања на снагу Закона о заштити земљорадника, Банка је од 20. априла 1932. године, земљорадницима наплаћивала само 10% камате, а укупна вредност земљорадничких меница износила је 126.460 динара. Банка је земљорадницима давала кредите само на основу зграда, не и земље. Министарство трговине и индустрије изашло је у сусрет *Окружној банци* и она се од 16. фебруара 1933. године налазила под заштитом.<sup>43</sup>

Управа је сматрала да су од 1934. године, услови за пословање били бољи, али и да је био потребан неопходан напор да се послови доведу у редован ток. Прилив од дужника био је слаб, али је Банка успела да без штете по дужнике прикупи одређена средства од којих је исплатила већи део малих улагача и део већих улагача. Вратила је *Народној банци* цео кредит од 500.000 динара који је користила 1932 и 1933. године, за исплату улога. Успела је да исплати све порезе, општинске намете и трошкове, који су од почетка 1933. године, сведени на минимум. Банка је смањила пасивну каматну стопу, а у 1933. години, исказан је губитак од 33.234,76 динара.<sup>44</sup>

Током прве три године рада под заштитом приметно је смањење улога на штедњу, што је значило да је Банка исплаћивала штедише новцем до кога је успела да дође. Користила је пад вредности некретнина, па је у овом периоду откупила поменута имања Будимира Несторовића и Јована Коцића. Некретнине је изнајмљивала и тако долазила до дела новца. Са порастом вредности некретнина августа 1935. године, продала је ова имања и за добијену суму новца исплаћивала штедише.

43 АЈ, 65-1339-2323, Комисијски извештај о прегледу стања и пословања *Окружне банке* од 14. јануара 1933; Допис министра трговине и индустрије Министарског савета од 16. фебруара 1933.

44 АЈ, 65-1341-2325, Извештај Управног одбора *Окружне банке* поднесен редовном збору акционара одржаном 2. марта 1934.

Проблем око наплате потраживања био је у томе што су велики број меница биле чиновничке, трговачке и занатлијске, односно биле су слабијег бонитета. Изненађујуће је било то да је *Окружна банка* и даље улагачима урачунавала 4% до 5% камте што није било законски јер су као новчани завод под заштитом били у могућности и обавези да плаћају минималну каматну стопу од 2%.<sup>45</sup>

Да би Банку поставила на нешто сигурнију основу, управа је одлучила да смањи њен капитал на 1.250.000 динара, а преосталих 750.000 динара пребаци у резервни фонд за покриће губитака, уколико их буде било. Цео дотадашњи резервни фонд од 313.289,83 динара отписали су у корист сумњивих потраживања.<sup>46</sup> *Окружна банка* добила је продужење заштите, чиме јој је одобрено одлагање плаћања на шест година изарачунавање 2% камате на старе штедне улоге почевши од 3. марта 1934. године.<sup>47</sup>

Табела 1. Главне позиције *Окружне банке* (у динарима)<sup>48</sup>

Година	Капитал	Есконт меница	Улози на штедњу	Резервни фондови
1914.	300.000	420.108,00	1.013.984,83	56.655,25
1915.	300.000	355.308,00	969.105,43	56.655,25
1919.	300.000	355.308,00	958.277,03	60.331,24
1920.	500.000	531.538,00	1.635.772,10	174.266,19
1921.	1.000.000	1.585.318,00	3.727.945,66	210.740,99
1922.	2.000.000	2.891.083,00	4.513.997,33	642.836,44
1923.	2.000.000	3.441.630,00	5.112.243,08	750.782,64
1924.	2.000.000	3.561.228,00	9.232.108,38	823.474,83
1925.	2.000.000	3.987.903,80	10.323.114,73	958.414,08
1926.	2.000.000	6.289.455,50	11.965.215,18	1.115.429,55
1927.	2.000.000	7.462.708,50	14.202.301,78	1.335.877,70
1928.	2.000.000	6.646.377,00	14.603.872,48	1.458.322,60
1929.	2.000.000	5.866.078,00	12.914.770,00	1.558.729,00
1930.	2.000.000	5.472.665,00	15.072.956,69	1.656.378,80
1931.	2.000.000	4.666.175,00	10.604.563,50	1.485.793,50
1932.	2.000.000	3.386.805,00	7.416.144,25	1.278.711,15
1933.	2.000.000	2.657.365,00	7.191.256,40	1.063.190,87
1934.	2.000.000	1.944.115,00	7.220.780,50	743.341,40
30.6.1935	2.000.000	1.722.525,00	6.737.691,05	394.430,08
1944.	5.000.000	104.700,00	3.140.503,50	7.495,69

45 АЈ, 65-1339-2323, Извештај комесара при Окружној банци од 31. марта 1935.

46 АЈ, 65-1339-2323, Допис Окружне банке Министарству трговине и индустрије од 4. октобра 1935.

47 АЈ, 65-1339-2323, Решење министра трговине и индустрије од 2. априла 1936.

48 АЈ, 65-1339-2323, Рачуни изравнања Окружне банке од 1914. до 1935; АЈ, фонд Министарства финансија ФНРЈ (=12), 12-588-77, Рачун изравнања Окружне банке за 1944; *Compass* 1926: 236; *Compass* 1930: 315; *Compass* 1931: 341; *Compass* 1932: 339.

Прилику да поново покрене своје млинско предузеће, *Окружна банка* добила је крајем 1939. године, када је стигао позив да учествује на лицитацији за снабдевање војске. Млин је био седам година ван промета, тако да је очишћен, ремонтван и стављен у погон. За овај посао Банка је узела кредит од 60.000 код *Народне банке*. Од априла 1940. године, млин је радио за Пету армијску област и у њему је самлевено 700 вагона пшенице.<sup>49</sup>

Успешан рад за војску дао је подстицај управи Банке да озбиљно прионе оспособљавању млина за даљи рад. С обзиром да је била под заштитом, Банка је 26. новембра 1940. године, добила дозволу од Министарства трговине и индустрије да може употребити новчана средства и наћи партнере да стави млин у пуни погон у року од годину дана. У присуству заинтересованих лица договор о комисионом раду млина постигнут је 24. марта 1941. године.<sup>50</sup>

На последњем редовном збору акционара пре почетка рата у Југославији, 16. марта 1941. године, смањен је број чланова Надзорног одбора са пет на три, а Управног одбора са седам на четири, те донета одлука да је на скупштини акционара свака акција доносила право на један глас.<sup>51</sup>

За разлику од већине новчаних завода који су престали са радом са почетком рата, *Окружна банка* наставила је са радом и за време окупације. Исплаћивала је штедне улоге и до 1942. године, смањила је њихову суму на 6.400.000 динара. Банка је тражила од Министарства народне привреде да изађе из режима заштите и нудила исплату потраживања штедиша у осам шестомесечних рата, са 2% камате до 1. јула 1946. године.<sup>52</sup> До 30 јуна 1942. године, у потпуности је уписана и уплаћена догуна главнице од 3.750.000 динара чиме је банчин капитал повећан на 5 милиона динара, подељен на 10.000 акција од по 500 динара.<sup>53</sup>

Пословање млина у 1943. години, сведено је на минимум јер је коришћен са свега 20% капацитета. У току 1943. године, бруто приходи износили су 3.142.878,48 динара, а расходи 3.340.563,05 динара, тако да је губитак износио 197.684,57, па је он отписан из резервног фонда. У 1944. години, делатност се још више смањила услед честог бомбардовања Ниша. После ослобођења, после мањих поправки, млин је пуштен у погон и радио је искључиво за војне потребе. У 1944. години укупни расходи млина износили су 2.122.323,89 динара, а приходи 1.744.811,57 динара, тако да је губитак био 377.517,32 динара, што је пренето у 1945. годину.<sup>54</sup>

49 АЈ, 65-1339-2323, Допис Окружне банке комесару Министра трговине и индустрије од 22. јула 1940.

50 АЈ, 12-588-77, Одобрење Краљевско-банске управе Моравске бановине Окружној банци од 3. априла 1941.

51 АЈ, 65-1339-2323, Записник са редовне скупштине акционара одржане 16. марта 1941. (До тог тренутка гласање је вршено на основу Закона о акционарским друштвима Краљевине Србије према коме су три акције доносиле право на један глас, а сваки акционар, без обзира на број акција, могао је имати право на максимално десет гласова (*Трговачки законик и специјални постојећи законик Краљевине Србије, иројумачени одлукама ојшије седнице и оделења Касационој суда 1914, ССХХП*))

52 АЈ, 65-1339-2323, Допис Окружне банке Министарству народне привреде од 9. јануара 1942.

53 АЈ, 65-1339-2323, Допис Окружне банке Министарству народне привреде од 2. јула 1942.

54 АЈ, 12-588-77, Извештај Управног одбора Окружне банке поднет редовном збору акционара на дан 30. септембра 1945.



Као главни акционари *Окружне банке ослобођење* и нови друштвени систем дочекали су: Михаило Миљковић из Београда, Добривоје Стошовић, пензионер из Београда, Душан М. Коцић, извозник, Влада Танић, трговац, Коста Стојиљковић, трговац, Сава М. Костић, рентџер, Живојин Милосављевић, трговац и Милан Ж. Стојиљковић, трговац.<sup>55</sup> Чланови Управног одбора били су: Михаило Миљковић, Добривоје Стошовић, Сава М. Костић и Тома Секулић, банкарски чиновник. Надзорни одбор чинили су: Миливоје Генчић, лекар из Београда, Илија Динић, трговац из Београда и Влада Танић.<sup>56</sup>

Свесна да ће рад приватним новчаним заводима бити забрањен, управа је одлучила да се банкарско пословање ликвидира и да се банка претвори у трговачко-индустријско предузеће. Предлагала је да се дуговања по улозима на штедњу исплате на тај начин што би се целокупни износ дуговања положио *Државној хитној лекарној банци* у Нишу или некој другој кредитној установи које Министарство финансија одреди. Потраживања су била мала и друштво би их само реализовало. Министар финансија Србије предложио је Министарству финансија ФНРЈ да одобри ову трансформацију, али је подвлачење црвеном бојом овог предлога на документу јасно одредило судбину млина *Окружне банке*.<sup>57</sup>

Савезним решењем од 23. октобра 1946. године, формиран је Ликвидациони одбор *Окружне банке* и њених предузећа на чије чело је постављен Андрија Богдановић, управник филијале *Државне инвестиционе банке* у Нишу.<sup>58</sup> Посао око ликвидације завршен је 1947. године.

#### НЕОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ

Архив Југославије, збирка Милана Стојадиновића.  
Архив Југославије, фонд Министарства трговине и индустрије Краљевине Југославије.  
Архив Југославије, фонд Министарства финансија ФНРЈ.

#### ОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ

*Краљевина Срба, Хрватска и Словенаца, Алманах 1921-1922*, I, Загреб 1922.  
*Народна банка 1906*, Београд 1907.  
*Правила Окружне банке*, Ниш 1921.  
*Правила Окружне банке у Нишу*, Ниш 1927.  
*Statistika električnih centrala Kraljevine Jugoslavije, stanje u julu 1932. godine*, Zagreb 1933.  
*Трговачки законик и специјални подзакони Краљевине Србије пројашумачени одлукама оштинских седнице и одељења Касационог суда*, Београд 1914.  
*Compass 1926: Compass, Finanzielles Jahrbuch 1926, Jugoslavien*, Zagreb 1926.  
*Compass 1930: Compass Finanzielles Jahrbuch 1930, Jugoslavien*, Wien 1930,  
*Compass 1931: Compass Finanzielles Jahrbuch 1931, Jugoslavien*, Wien 1931.  
*Compass 1932: Compass Finanzielles Jahrbuch 1932, Jugoslavien*, Wien 1932.

55 AJ, 12-588-77, Списак главних акционара Окружне банке Ниш.

56 AJ, 12-588-77, Списак чланова Управног и Надзорног одбора Окружне банке.

57 AJ, 12-588-77, Допис Окружне банке Министарству финансија Србије од 21. јануара 1946; Предлог министра финансија Србије Министарству финансија ФНРЈ од 22. јануара 1946.

58 AJ, 12-588-77, Лист за ревизију дозволе за рад.

## ШТАМПА

*Лесковачки гласник*, Лесковац 1925; 1928.

## ЛИТЕРАТУРА

- Бецић 2002: Иван М. Бецић. „Приватни новчани заводи и банкарство у Лесковцу између два светска рата“, *Историја 20. века*, 1, 133-134.
- Бецић 2012: Иван М. Бецић. *Министарство финансија Краљевине Југославије 1918-1941*, Београд: Институт за савремену историју.
- Бецић 2016: Иван М. Бецић. „Страдање приватних финансијских установа у јужној Србији 1915-1918“, у: *Велики рат 1914-1918: Узроци, последице, тумачења*, I, ур. Александар Раствојић, Ниш: Филозофски факултет, 749-762.
- Бецић 2018: Иван М. Бецић. „Положај новчаних завода са Косова и Метохије у банкарском систему Краљевине Југославије“, у: *Хронолошка Косова и Метохије у науци и уметности*, ур. Драган Танчић, Јасмина Ахметагић, Далибор Елезовић, Лепосавић: Институт за српску културу - Приштина, 401-418.
- Бецић 2019: Иван М. Бецић. „Последице Великог рата по нишке банке“, *Лесковачки зборник*, LIX, 207-227.
- Бецић и Антић 2021. Иван М. Бецић и Дејан Д. Антић. *Врањске банке у Краљевини Југославији 1918-1941*, Врање: Народни музеј Врање; Ниш: Филозофски факултет Ниш; Лепосавић: Институт за српску културу - Приштина.
- Вучо 1955: Никола Вучо. *Привредна историја Србије до Првој светској рату*, Београд: Научна књига.
- Јерковић 2018: Соња Р. Јерковић. *Народна банка Краљевине Срба, Хрватца и Словенаца/Југославије 1918-1931. године*. Докторски рад. Београд: Филозофски факултет.
- Јовановић 2018: Драгољуб Јовановић. *Економске и друштвене последице рата у Србији*, Београд: Службени гласник.
- Митровић 2004: Андреј Митровић. *Стране банке у Србији 1878-1914, монографија, истраживачки описи*, Београд: Клио.
- Народна банка 1934: Народна банка 1884-1934*, Београд: Завод за израду новчаница.
- Свијетић 1964: Leposava Свијетић. „Prva srpska banka“, *Историјски гласник*, 2-3, 97-121.

## ИНТЕРНЕТ ИЗВОРИ

- Drčelić 2015: Zora Drčelić. „Kako sam premontirala ujaka“, *Vreme*, 22. januar 2015. <<http://www.vreme.com.kako-sam-premontirala-ujaka>. [11. април 2022]

Ivan M. BEČIĆ

## DISTRICT BANK OF NIŠ 1907-1947

## SUMMARY

During the Customs War of the Kingdom of Serbia and Austro-Hungary, a large number of discount banks were established in Serbia. One of them was the District Bank in Niš. In accordance with the business policy of Serbian banks in that period, this bank also had its own companies, an automatic mill and a brick factory.

The Great War interrupted the work of banks in Serbia, and their property became the subject of exploitation by the occupiers. After the end of the war, the District Bank renewed its work,

and the most profitable part of the company was the mill. The brickyard worked poorly because the citizens did not have the funds to build new houses.

In the period from 1921 to 1929, the District Bank operated successfully and regularly paid dividends to its shareholders. With the outbreak of the economic crisis and falling prices for agricultural products, the District Bank found itself in trouble because it had to stop working in its industrial companies, and the withdrawal of funds from savings deposits left the bank without working capital. The bank was forced to seek protection and used it until 1942.

It was one of the few banks that operated during the WWII and even increased its capital. The change of the social system and the creation of socialist Yugoslavia marked the end of the business of this financial institution.

*Key words:* District bank of Niš, automatic mill, brick factory, economic crises, savings deposits, protection, liquidation.